

Ege Bölgesinde Oynanan Karambol Oyunu

Ergin TATAR*

Makale Geliř Tarihi: 23 Kasım 2023

Makale Kabul Tarihi: 12 Aralık 2023

Öz

1491-1497 yılları arasında İspanya ve Portekiz'den çıkarılan ve bir kısmı deniz yoluyla, bir kısmı da kara yoluyla Kuzey Afrika, Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğuna dağılan İspanyol Yahudileriyle birlikte Anadolu'ya gelen ve Karambol adıyla bilinen bu oyun, önceleri sadece Yahudiler tarafından oynanmakta iken zaman içerisinde yaşadıkları coğrafyadaki yerel halk tarafından da benimsenmiş ve oynanmaya başlamıştır. Eskiden İzmir ve çevre ilçelerin bazılarında oynandığı bilinen Karambol Oyunu zaman içerisinde unutulmuş, Yahudilerin Tire'yi terk etmesine karşın Tire halkı tarafından da benimsenmiş, oynanmış ve korunarak günümüze kadar ulaşmıştır. Zamana direnerek günümüze kadar ulaşan bu oyun oldukça kritik bir konumdadır ve yok olmakla karşı karşıyadır. Karambol Oyunu özellikle teknolojinin gelişmesiyle oyun kültüründe meydana gelen büyük değişiklikler de göz önüne alındığında mutlaka korunması ve geleceğe aktarılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karambol, İzmir, Tire, Oyun.

Karambol Game Played in Aegean Region

Abstract

This game, known as Karambol, came to Anatolia with the Spanish Jews who were expelled from Spain and Portugal between 1491 and 1497 and dispersed to North Africa, Europe and the Ottoman Empire, some by sea and some by land, but was previously played only by Jews. Over time, it was adopted and played by other people. Karambol Game, which used to be played in İzmir and some of the surrounding districts, was forgotten over time; although the Jews left Tire, it was played and preserved by the people of Tire and has survived to today. Unfortunately, this game which has endured time and stayed until today, is in a critical position and facing extinction. Therefore, the Karambol Game must be protected and transferred to the future.

Key Words: Karambol, İzmir, Tire, Game.

* Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Doktora Öğrencisi. ORCID 0000-0002-0278-1088.

Karambol, 1491-1497 yılları arasında İspanya ve Portekiz'den çıkarılan ve bir kısmı deniz yoluyla, bir kısmı da kara yoluyla Kuzey Afrika, Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu'nun değişik bölgelerine dağılan İspanyol Yahudilerinin Anadolu'ya, Ege Bölgesine ve Tire'ye beraberlerinde getirdikleri iddia edilen bir oyundur. Önceleri sadece Yahudiler tarafından oynanan bu oyun zamanla Tire halkı tarafından da benimsenmiş ve oynanmaya başlamış, Yahudilerin Tire'yi terk etmesine karşın Tire halkı tarafından korunarak oynanmaya devam etmiş ve günümüze ulaşmıştır. İzmir ve çevresinde çok sayıdaki yerleşimde Yahudi nüfusunun bulunması, bölgedeki sosyal ve özellikle de ticari faaliyetin etkisiyle bölgeye yayılan ve oynanan bu oyun, İsrail Devleti'nin kurulmasıyla başlayan dış göçün ardından özellikle İzmir ve İstanbul'a doğru olan göçün de etkisiyle bölgede azalan Yahudi nüfusa paralel olarak unutulmaya başlamıştır. İzmir'de ve İzmir'in bazı bazı ilçelerinde de oynandığını bildiğimiz bu oyun zaman içerisinde unutulmuştur. Günümüzde sadece Tire'de oynan bu oyun maalesef yok olmakla karşı karşıyadır.

Karambol oyununun Tire dışında **Tepeköy'de (Torbalı)** ve **İzmir'in** değişik semtlerinde oynandığı yönünde bilgiler vardır. İzmir'de özellikle Yahudi vatandaşların yoğun olduğu **Karabağlar** (Hasan Hüseyinleri biraz geçince), **Mezarlıkbaşı** (Şu andaki çok katlı otopark civarında), **Altındağ**, **Kestanepazarı**, **Gürçeşme** ve **Tilkilik** gibi semtlerde 1960'lı yıllarda toprak sahalarda oynandığı belirtilmiştir. İzmir'de oynanan oyunun Tire'deki oyundan biraz farklı olduğu da bilinmektedir. Hatta **Adil Atan** o yıllarda Karabağlar'da toprak sahada Karambol oynadığını söylemiştir. **İkiçeşmelik'te** eski **Asri Sinema'nın** yanında yukarı çıkarken sol taraftaki bir kahvehanenin (bugünkü çok katlı otopark civarlarında) bahçesinde de oynandığı bilinmektedir.

Bu oyunu en iyi örnekleri ve günümüzde de oynanmaya devam ettiği için Tire'deki Karambol Oyun sahaları ve oyun pratiklerinden yola çıkarak oyunu tanımlayacağız.

Oyun sahası, her oyuncuya ait birer **meşe**, 4 adet **lek** ve sayı tabelası Karambol Oyun Kontekstini oluşturmaktadır (Şekil 1).

Oyun sahası 4.00 x 12.00 m. lik düzgün bir alan içerisinde (Şekil 2, 3), düzgün bir sathı sahip beton bir zeminde oynanmaktadır. Oyun sahasının kenarları yaklaşık 5 cm. eninde ve 5 ila 10 cm. arasında değişen yükseklikteki ahşap bir çerçeve ile çerçevesizlikle suretiyle oluşturulmuştur. Bu ahşap çerçeve tıpkı bilardo oyunundaki elastik bantlar

gibi topların çarpıp yön değiştirmesini sağlamaktadır. Oyun sahasının dış çerçevesine yapılan yaklaşık 30 cm. eninde düzgün bir çerçeve ise oyuncuların meşelerini atmak suretiyle oyuna başlaması işlevini görmektedir.

Meşe, olarak adlandırılan toplar ahşap olup, genellikle şimşir ağacından yapılır. Meşenin çapı 3 ila 4 cm. arasında değişmektedir; çapın sabit olmaması ise her oyuncunun parmaklarıyla rahatça vuruş yapabilmesi içindir (Şekil 4). Meşelerin oyun sahasında daha düzgün hareket edebilmesi için yüzeyinin pürüzsüz ve düzgün bir hale getirilmesi gerekmektedir. Bunun için de özel olarak bir kenarı neredeyse jilet ayarında keskinleştirilmiş bir rulman kullanılmak suretiyle meşeler düzgün bir küre şekline getirilmektedir (Şekil 5).

Lek, oyunda meşelerin yanı sıra yardımcı unsur olarak da kullanılan ahşaptan yapılan bu figürler, yaklaşık 4.5 -5 cm. uzunluğunda ve 1-1.5 cm. çapındadır (Şekil 6). Oyunda 4 adet lek kullanılmaktadır.

Sayı Tabelası, oyun sahasının bir kenarında, genellikle de oyun sahasının üstünü kapatan yapıyı taşıyan dikmelerin birinin üzerinde oyuncuların veya takımların aldıkları sayıları belirlemek için kullanılır (Şekil 7).

Kadife Parçası: Oyuncuların meşelerini saklamak ve parlatmak üzere yanlarında taşıdıkları yaklaşık 10 x 15 cm. ebadındaki bu kadife parçasını aynı zamanda oyuncuların atış yapmak için bir dizlerinin üzerine çökerken dizlerinin betonla temasını engellemek ve oluşabilecek sağlık sorunlarını önlemek için dizlerinin altına koymaktadırlar (Şekil 1 b).

Oyunun Kuralları: Oyun 8 setten oluşmaktadır. Her bir set bir oyuncunun ya da takımın rakibinin **meşe**'sini ya da oyun sahasındaki 4 adet **lek**'in tamamını vurmasıyla olur ve böylece oyuncu 1 sayı kazanmış olur. 8 sayı alan oyuncu ya da takım oyunu kazanır. 7-7 beraberlik **Kayım** olarak adlandırılır, ilave 3 hak daha tanımak suretiyle oyun 10 sayıya uzatılır. Beraberlik yine bozulmamışsa (durum 9-9 olmuş ise), bu kez oyuncuların ya da takımların kararıyla oyun ya yeniden uzatılır ya da berabere bitmiş olarak kabul edilir. Diğer bir oyun kuralı ise tekli oyunda bir oyuncunun leklerden birisini devirmesi o oyuncuya yani bir atış hakkı tanımaktadır. Bu da oyuncuya eğer rakibinin meşesini bir hamlede vuramayacağı durumda kolayca vurabileceği bir lek'i devirmek suretiyle hem rakibinin meşesine yaklaşarak onu kolayca vurabilmesine olanak

sağlayacak ya da ikinci bir lek devirme olanağı sağlayacaktır. Takım oyunlarda ise oyuncu rakip oyuncunun meşesini vurabilmek için takım arkadaşının meşesini vurarak tekrar bir atış hakkı sağlamak suretiyle kendisine bir avantaj sağlayabilir. Oyuna başlayan oyuncuların hepsi ilk atışını oyun sahasının lek'in kenara olan mesafesinin daha fazla olduğu uzun kenarı çevreleyen banttın yaparlar (Şekil 2 ve Şekil 8).

Atış Şekilleri: Oyuncular meşe ve hedef arasındaki düzlemi ayarlamak için meşeyi avuç içine alarak meşeyi fırlatacağı istikameti belirledikten sonra (Şekil 9'a) orta parmaklarını işaret parmaklarına sıkıştırmak suretiyle meşesine bitişik bir konumda vuruşa hazırlanır (Şekil 9 b). Vuruşlar genelde meşenin düz zeminde yuvarlanması şeklinde olur, ancak usta oyuncular **dik vuruş** diye tabir edilen vuruş tekniğini kullanarak meşesini düz zeminde yuvarlamak yerine havadan rakibinin meşesinin üzerine düşecek şekilde fırlatmak suretiyle de atışını yapar. Atış sırasında meşe oyun sahasının dışına çıkarsa oyuncu sırası geldiğinde tıpkı ilk atışta olduğu gibi meşesinin oyun alanından çıktığı yerden oyun sahasını çevreleyen düz zemin üzerinden atışını yapar. Genelde düz vuruş olarak adlandırabileceğimiz atış şekli kullanılmasına karşın bazı oyuncular ellerini serçe parmak üzerinde zemine yatırmak yerine ellerini orta parmak üzerine yere dik konumda tutarak aynı şekilde atış yapmayı yeğlerler. Nadir de olsa parmak şıklatmak türü atış şeklini de kullananlar olmuştur (Şekil 10). Oyunda oyuncular zaman zaman rakip meşeyi vurmak için tıpkı bilardodaki banttın yapılan vuruş gibi, oyun sahasının kenarlarındaki ahşap bantları kullanmak suretiyle atış yaparlar ve bu atış şekli de **Karambol** olarak adlandırılmaktadır (Şekil 11).

Karambol Oyununun da tıpkı Bilardo gibi **matematikselsel** bir oyundur ve zihni disipline eder, güçlendirir ve egzersiz sağlar. Başarılı bir oyuncu için oyun, dengeli bir el, net bir kafa, hızlı algılar ve hesaplama güçlerinin hoş bir alıştırması gibidir. Göze mesafeleri yargılamayı, zihne kuvvetleri hesaplamayı, kolun, aklın ve gözlerin onu uygulamak için bir araya getirdiği her şeyi hızlı ve beceriyle yürütmesini öğretir, okuma yazma bilmeyen zihne bile matematikselsel ve geometrik gerçeğin takdir edilmesi için pratik bir temel sağlar. İnsan bedeninden durgunluğu ve hareketsizliği tamamen ortadan kaldırır. Kasların gerginliği test edilir, uzak ve rahatsız edilmeyen kısımlarda ağır ağır akan kan, gevşeyen ve kasılan kaslar tarafından zorlanarak dolaşımı hızlandırılır. Böylece oyun esnasında kısmen de olsa vücudun zihinsel egzersizlerinin yanı sıra fiziksel anlamda kas ve

eklemlerin gereksinimleri de karşılanmış olur¹. Nitekim günümüzde Tire’de Karambol oynayanların çoğunluğunu belirli bir yaşın üzerindeki yetişkinler, genellikle de emekliler oluşturmaktadır.

Tire’deki Karambol Sahaları

Yahudi cemaatinin bu oyunu genellikle Uzunkuyu bölgesindeki sahada oynadığı bilinmektedir. Yakın zamana dek Alay Parkı, Havuzlu Park, Kavakdibi, Kesikbaş, Rauf Bey’in Kahvesi gibi farklı mevkilerde bulunan yirmi civarındaki sahada devam etmiştir².

Karambol Sahası	Sahanın Bulunduğu Kahve
Kavakdibi	İmamoğlu’nun Kahvesi Karayemiş
Bahçekahve	Kırbaş’ın Kahvesi
Alay Parkı	Belediye Parkı
Kesikbaş	
Sabunhane	Rauf Bey’in Kahvesi
Şen Sokak	Kahveci Necati
Havuzlar (2)	İsmail Ağa’nın Küçük Havuzlu Kahvesi Mesut Canlı
Derekahve	Kıvırcık Hayri
Hacı Kalfa	Marangoz Şakir’in Kahvesi

Geçtiğimiz yüzyılın başında birçok kahvenin bahçesinde Karambol Oyun Sahası yer almaktaydı. Ancak ne yazık ki eskisi kadar ilgi gösterilmeyen karambol oyununun Tire’de günümüzde sadece 3 adet Karambol Sahası bulunmaktadır. Bunlardan Tire Belediyesi tarafından Alay Parkı’nda hizmete açılan ve 2023 yılında yenilenen 2 adet saha ile (Şekil 3) 2019 yılının Kasım ayında Tire Şehit Albay İbrahim Karaođlanođlu Anadolu

¹ A History and description of billiards Its salutary advantages with instructions how to play the game and all rules relating to billiards, pool, bagatelle, shuffle-board, bowling and ten pins (1909), Samuel May & Co., By Billiard Table Manufacturers, Toronto, 1985, (s.18-25).

² ERTEKİN 2012, 24.

Lisesi'nin bahçesinde (Şekil 12) somut olmayan kültürel mirasların yaşatılması amacıyla yürütülen Erasmus projesi kapsamında yapılan sahadır. Alay Parkı'ndaki saha aktif olarak kullanılmasına karşın Lisesi'nin bahçesindeki saha öğrencilerin bu oyunu bilmemeleri ya da ilgi duymamaları nedeniyle maalesef kullanılmamaktadır. Ayrıca eskiden Karambol sahası olarak kullanılan alanlardan birisi Bahçe Kahve'nin bir parçası olarak günümüze ulaşmıştır (Şekil 13).

Sonuç olarak öncelikle yaklaşık 60-70 m² lik bir alanın yanı sıra düzgün ve pürüzsüz bir zemin, bu zemini yağışlardan koruman için çatı ve sahanın bakımı gibi günümüzde pek de kolay sağlanamayacak olanaklardan dolayı oyunun sürekliliği sağlanamamıştır. Oyun alanının neredeyse o alanı işletecek mekân alanı kadar olması, özellikle büyük şehirlerde bu kadar alanın bir oyun için ayrılmasını zorlaştırmaktadır.

Buna karşın yüzyılları aşmış gelen, farklı kültürlerin ortak olarak benimsediği ve her şeyden önemlisi bölgemize özgü bu oyunun en azından sembolik de olsa yaşatılması, tanıtılması ve gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, oyunun gereksinimleri bunun ancak Belediye gibi kamu birimleri tarafından kurulup yaşatılabileceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

A History and description of billiards Its salutary advantages with instructions how to play the game and all rules relating to billiards, pool, bagatelle, shuffle-board, bowling and ten pins (1909), Samuel May & Co., By Billiard Table Manufacturers, Toronto, 1985.

Ertekin 2012 Karambol, Konak Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir.

Kaynak Kişiler:

K1. Fikret DEĞER, 1955 Doğumlu, Esnaf, Emekli, Tire'de yaşıyor.

K2. Adil ATAN, 1948 Doğumlu, Memur, Emekli, Tire'de yaşıyor.

K3. Şerif AHMET, 1945 Doğumlu, İşçi, Emekli, Tire'de yaşıyor.

K4. Heybetullah KAYA, 1970 Doğumlu, İşçi, Emekli, Tire'de yaşıyor.

K5. Sebahattin YÜKSEK, 1955 Doğumlu, Mobilyacı, Emekli, Tire'de yaşıyor.

K6. Hüseyin URFALIOĞLU, 1943 Doğumlu, Emekli, Tire'de yaşıyor.

K7. Avram CEN, 1941 Doğumlu, Ticaretle uğraşıyor, Torbalı Ayrancılar'da yaşıyor.

GÖRSELLER

a

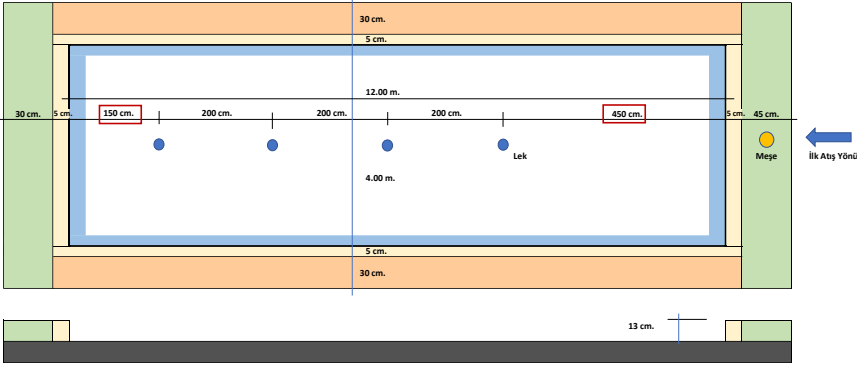

b

c

Şekil 1. Karambol Oyun Konteksti, a. Oyun Sahası, b. Atış Şekli, c. Meşe ve Lek.

Şekil 2. Tire Alay Parkı'ndaki Yeni Karambol Sahasının ölçüleri.

Şekil 3. Tire Alay Parkı'ndaki Karambol Sahaları, Solda Eski, Sağda Yeni Saha.

Şekil 4. Meşe.

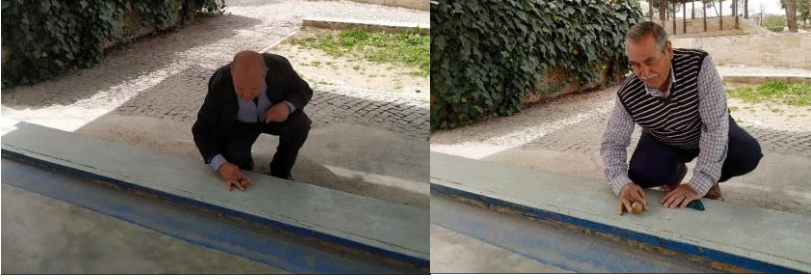
Şekil 5. Bir Kenarı Keskinleştirilmiş Rulman.

Şekil 6. Lek.

Şekil 7. Sayı Tabelası.

Şekil 8. Başlangıç Atışı.

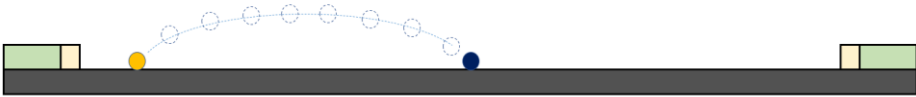
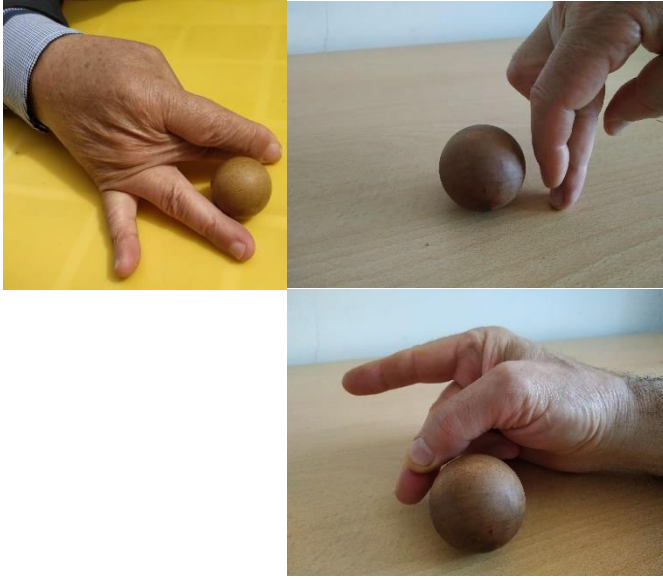

a

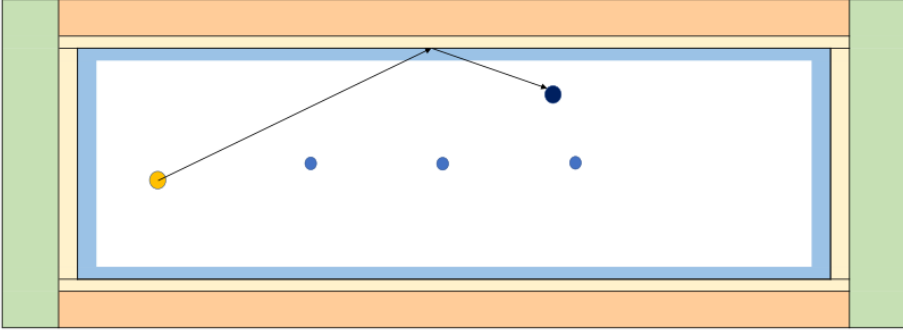

b

Şekil 9. Atışa Hazırlık ve Atış.

Şekil 10. Vuruş Şekilleri.

Şekil 11. Karambol Atışı.

Şekil 12. Tire Şehit Albay İbrahim Karaođlanođlu Anadolu Lisesi'nin bahçesindeki Karambol Oyun Sahası.

Şekil 13. Bahçe Kahve'de Eskiden Karambol Sahası Olarak Kullanılan Saha.